HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

KICHIK YOSHDAGI BOLA TARBIYASIDA: MAKTAB, OILA VA MAHALLA BIRGA BO‘LSA

Abdumadjitova Iroda Islamovna
Nizomiy Ganjaviy nomidagi O‘zbekiston milliy pedagogika universiteti 1-kusr magistranti
Doi: https://doi.org/10.5281/zenodo.23979794

Annotatsiya: Ushbu maqolada kichik maktab yoshidagi bolalar tarbiyasida maktab, oila va mahalla hamkorligining ahamiyati yoritilgan. 6-10 yoshli bolalar shaxsining shakllanish xususiyatlari tahlil qilinib, tarbiyada oilaning, maktabning va mahallaning o‘ziga xos o‘rni ko‘rsatilgan. Uch tomonning o‘zaro hamkorligidagi muammolar aniqlangan va ularni bartaraf etishning amaliy yo‘llari, jumladan ota-onalar bilan ishlash, mahalla bilan birgalikdagi tadbirlar, yagona tarbiyaviy reja va raqamli muhit xavfsizligi bo‘yicha takliflar berilgan. Maqola o‘qituvchilar, ota-onalar va mahalla faollari uchun mo‘ljallangan.

Kalit so‘zlar: kichik maktab yoshi, tarbiya, ijtimoiy hamkorlik, maktab, oila, mahalla, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari, ma’naviy-axloqiy tarbiya, pedagogik hamkorlik.

Kirish

Har bir xalqning kelajagi uning farzandlari qanday tarbiya topayotganiga bog‘liq.[1] Bola dunyoga kelgan kundan boshlab oila bag‘rida ulg‘ayadi, olti-yetti yoshga to‘lgach maktab ostonasidan o‘tadi, kundalik hayotining katta qismini esa o‘zi yashayotgan mahalla muhitida o‘tkazadi. Ya’ni uning shaxs sifatida shakllanishiga bir vaqtning o‘zida uchta muhim muhit ta’sir ko‘rsatadi: oila, maktab va mahalla.[2] Afsuski, amaliyotda bu uch tayanch ko‘pincha bir-biridan alohida ishlaydi. Ota-ona tarbiyani maktabning vazifasi deb biladi, o‘qituvchi esa bolaning xulqidagi kamchiliklarni oilaning e’tiborsizligi bilan izohlaydi, mahalla esa “bu bizning ishimiz emas” degan qarashda qoladi. Natijada bola uch xil talab va uch xil muhit orasida qoladi. Bunday vaziyatda eng sezgir, eng ta’sirchan yosh davri, ya’ni kichik maktab yoshi, tarbiyaviy imkoniyatlarning to‘liq ishga solinmasligi bilan o‘tib ketadi.

Ushbu maqolada kichik yoshdagi bola tarbiyasida maktab, oila va mahalla hamkorligining ahamiyati, har bir tarafning o‘rni, hamkorlikdagi muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari yoritiladi.

Kichik maktab yoshi: tarbiyaning hal qiluvchi davri. Psixolog va pedagoglarning fikricha, bolaning 6–10 yoshlari shaxs poydevori yaratiladigan davrdir. Aynan shu yoshda bola o‘qish, yozish va hisoblash ko‘nikmalari bilan birga, yaxshi va yomonni ajratish, o‘zgalar bilan til topishish, mas’uliyatni his qilish kabi ijtimoiy fazilatlarni egallay boshlaydi. Bu yosh davrining bir necha o‘ziga xos jihati bor:

Ishonuvchanlik va taqlidchanlik. Kichik yoshdagi bola kattalarning so‘zi va xatti-harakatiga to‘liq ishonadi. U nima eshitsa, nimani ko‘rsa, o‘shani o‘zlashtiradi.[3] Shuning uchun uning atrofidagi har bir kattaning namunasi tarbiyaning eng kuchli vositasiga aylanadi.

---

[1] Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat 2014 yengilmas kuch. Toshkent: Ma’naviyat, 2008.

[2] Bronfenbrenner U. The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1979.
Epstein J.L. School, Family, and Community Partnerships: Your Handbook for Action. Thousand Oaks, CA: Corwin Press.

[3] Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. Toshkent: Ma’naviyat.

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

Hissiy sezgirlik. Bola maqtov va tanbehga o‘ta ta’sirchan bo‘ladi. Unga bildirilgan iliq munosabat ishonch va qiziqish uyg‘otsa, qo‘pol muomala qo‘rquv va o‘ziga ishonchsizlikni keltirib chiqaradi.

Yetakchi faoliyatning o‘zgarishi. Maktabga kelgan bolada o‘yin o‘rnini o‘quv faoliyati egallay boshlaydi.[4] Bu o‘tish davri oson kechishi uchun uyda ham, maktabda ham, atrofdagi muhitda ham izchil va bir-birini to‘diruvchi yondashuv zarur.

Axloqiy tushunchalarning shakllanishi. Halollik, rostgo‘ylik, mehnatsevarlik, kattalarni hurmat qilish kabi tushunchalar aynan shu yoshda bolaning ongiga singa boshlaydi va keyinchalik uning hayotiy qadriyatlariga aylanadi.[5] Demak, kichik maktab yoshida berilgan tarbiya butun umr davomida o‘z samarasini ko‘rsatadi. Bu davrda yo‘l qo‘yilgan xatolarni keyinchalik tuzatish ancha qiyin kechadi.

Oila: tarbiyaning birinchi maktabi Oila bolaning birinchi tarbiyachisi va eng yaqin muhitidir.[6] Xalqimizda “Ota-onadan ibrat, bolada odat” degan hikmat bejiz aytilmagan.[7] Bola mehr-oqibatni, halollikni, kattani hurmat qilishni, mehnatga munosabatni birinchi bo‘lib oilada ko‘radi va o‘rganadi. Oilaning tarbiyaviy vazifalari quyidagilarda namoyon bo‘ladi:

Shaxsiy namuna. Ota-onaning o‘zaro munosabati, qo‘shnilar va qarindoshlar bilan muomalasi, so‘zi va ishining mosligi bola uchun eng ishonchli dars hisoblanadi. Uyda yolg‘on gapirib, bolaga rostgo‘ylikni talab qilib bo‘lmaydi.

Mehr va xavfsizlik muhiti. Bola o‘zini sevilgan va himoyalangan his qilgandagina ochiq, o‘ziga ishongan va ijodkor bo‘lib o‘sadi. Mehrsiz o‘sgan bola ko‘pincha yopiq yoki tajovuzkor bo‘lib qoladi.

Kundalik tartib va odob. Uyqu va ovqatlanish tartibi, uy ishlariga jalb qilish, salomlashish, kattalarga o‘rin berish kabi oddiy odatlar bolada intizom va mas’uliyat tuyg‘usini tarbiyalaydi.

Maktab bilan aloqa. Bolaning o‘qishiga qiziqish, uy vazifalariga yordam, o‘qituvchi bilan muntazam suhbat oiladan kutiladigan muhim vazifalardandir. Biroq oila tarbiyasida ham muammolar uchraydi. Ba’zi ota-onalar ish va tirikchilik bilan band bo‘lib, farzandi bilan suhbatlashishga vaqt topolmaydi. Ayrimlari tarbiyani butunlay maktabga yuklaydi. Yana bir qismi esa haddan tashqari erkalash yoki, aksincha, qattiqqo‘llik qilish orqali bolaning ruhiyatiga zarar yetkazadi. Telefon va planshetlarning bola hayotiga kirib kelishi ham oiladagi jonli muloqotni susaytirmoqda. Bunday sharoitda oilaga yordam beradigan, uni yo‘naltiradigan kuchli hamkorlar kerak bo‘ladi. Maktab: tizimli ta’lim va tarbiya markazi

Maktab bolaga bilim beribgina qolmay, uni jamiyat hayotiga tayyorlaydi.[8] Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi bola hayotidagi oilasidan keyingi eng muhim kattaga aylanadi.[9] Bola ko‘pincha “o‘qituvchim aytdi” degan so‘z bilan o‘z fikrini himoya qiladi. Bu o‘qituvchining mas’uliyati naqadar katta ekanini ko‘rsatadi.

---

4 Выготский Л.С. Педагогическая

5 Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. Toshkent: Ma’naviyat.
Munavvarqori Abdurashidxonov. Adibi avval. Toshkent.

6 Me’yoriy hujjatlar:
O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. O‘zbekiston Respublikasining Ta’lim to‘g‘risida Qonuni. 2020-yil 23-sentabr, O‘RQ-637-son.

7 Milliy va jadid pedagogik merosi

8 O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. O‘zbekiston Respublikasining Ta’lim to‘g‘risida Qonuni. 2020-yil 23-sentabr, O‘RQ-637-son.

9. Выготский Л.С. Педагогическая

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

Maktabning tarbiyaviy imkoniyatlari quyidagilarda ko‘rinadi:darslar jarayonida axloqiy mazmundagi matnlar, ertak va hikoyalar, maqol va rivoyatlar asosida bolaning ma’naviy olamini boyitish;

jamoada ishlash, hamkorlik qilish, o‘rtoqlariga yordam berish ko‘nikmalarini shakllantirish;

sinf soatlari, ma’naviy-ma’rifiy tadbirlar, to‘garaklar, ko‘rik-tanlovlar orqali bolaning qobiliyatini ochish;

har bir o‘quvchining individual xususiyatlarini o‘rganib, unga mos yondashuvni tanlash; ota-onalar bilan muntazam aloqa o‘rnatish va ularga pedagogik maslahat berish. Biroq maktab ham yolg‘iz o‘zi barcha vazifani uddalay olmaydi. Sinfda o‘ttizdan ortiq o‘quvchi bo‘lgan sharoitda har bir bolaning oilaviy muhiti, uy sharoiti, ruhiy holatini chuqur bilish qiyin. O‘qituvchi darsdan keyin bolaning qayerda, kim bilan va qanday vaqt o‘tkazishini nazorat qila olmaydi. Shu sababli maktab o‘z ishida oila va mahalladan madad olishi shart.[10]

Mahalla: o‘zbek xalqiga xos ijtimoiy tarbiya maskani Mahalla o‘zbek xalqining asrlar davomida shakllangan betakror ijtimoiy institutidir. Bu yerda bola bir oila doirasidan chiqib, kengroq jamoaga qo‘shiladi. Qo‘ni-qo‘shni, oqsoqol, keksalar, tengdoshlar bilan muloqot qilish orqali bola jamiyatda yashash qoidalarini o'rganadi. Mahallaning tarbiyaviy kuchi quyidagilarda namoyon bo‘ladi.

Ijtimoiy nazorat va qo‘llab-quvvatlash. Mahallada bola hamma uchun “bizning bola” hisoblanadi. Uning yaxshi ishi ham, noto‘g‘ri xatti-harakati ham ko‘pchilik e’tiboridan chetda qolmaydi. Bu bolaga o‘zini tuta bilish tuyg‘usini beradi.

Milliy urf-odat va qadriyatlarni singdirish. Hashar, to‘y va ma’rakalar, bayram tadbirlari, qo‘shnichilik munosabatlari bolada o‘zaro yordam, saxiylik, hurmat kabi fazilatlarni shakllantiradi.

Ibratli insonlar namunasi. Mahalladagi hurmatli keksalar, ustozlar, mehnat faxriylari, muvaffaqiyatga erishgan yoshlar bolalar uchun jonli namuna bo‘ladi.

Bo‘sh vaqtni mazmunli tashkil etish. Mahalla maydonchalari, kutubxona, sport inshootlari, to‘garaklar bolaning darsdan keyingi vaqtini foydali yo‘nalishga burishga xizmat qiladi.

Murakkab oilalarga yordam. Mahalla faollari, xotin-qizlar bilan ishlash va yoshlar masalalari bo‘yicha mutaxassislar ijtimoiy jihatdan qiyin ahvolga tushgan oilalarni o‘z vaqtida aniqlab, ularga yordam bera oladi.

Bugungi kunda mahallaning bu imkoniyatlari to‘liq ishga solinmayotgan holatlar ham uchraydi. Ba’zan mahalla faoliyati faqat ma’muriy ishlar bilan cheklanib qoladi, maktab bilan aloqa tasodifiy tadbirlarga aylanadi. Holbuki, mahalla maktab va oila o‘rtasidagi bog‘lovchi halqa bo‘la oladi.

Nima uchun hamkorlik zarur?

Bolaga ta’sir qiluvchi uchala muhit bir xil talab va bir xil qadriyatlarni ilgari surgandagina tarbiya samarali bo‘ladi. Aks holda quyidagi holatlar yuzaga keladi:maktabda “rostgo‘y bo‘l” deb o‘rgatilgan bola uyda ota-onaning yolg‘on gapirganini ko‘radi; maktabda tozalik haqida o‘rganib, ko‘chada chiqindi tashlanayotganiga befarq qaraydi; darsda hurmat haqida eshitgan bola mahallada kattalarning bir-biriga qo‘pol muomalasiga guvoh bo‘ladi. Bunday qarama-qarshiliklar bolada ikki yuzlamachilik, ishonchsizlik va qadriyatlarga nisbatan loqaydlikni keltirib chiqaradi. Hamkorlik esa bolaga yagona, izchil tarbiyaviy muhit yaratadi. Bola qayerda bo‘lmasin, undan bir xil narsa kutilishini, bir xil qadriyatlar qadrlanishini his qiladi. Hamkorlikning yana bir muhim jihati shundaki, u muammolarni oldindan ko‘rish imkonini beradi. O‘qituvchi bolaning o‘qishdan orqada qolayotganini yoki xulqida o‘zgarish borligini sezsa, oila va mahalla bilan birgalikda sababini tezroq aniqlaydi. Mahalla faoli biror oilada qiyinchilik borligini bilsa, maktabga xabar beradi va bolaga qo‘shimcha e’tibor qaratiladi. Shu tariqa muammo kattalashmasdan hal etiladi.

[10] Epstein J.L. School, Family, and Community Partnerships: Your Handbook for Action.

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

Shuni ham aytib o‘tish joizki, mamlakatimizda ta’lim va tarbiya sohasidagi me’yoriy hujjatlarda ham ota-onalar, ta’lim muassasalari va mahalla institutlarining birgalikdagi faoliyati muhim yo‘nalish sifatida belgilab qo‘yilgan. Demak, hamkorlik faqat ezgu tilak emas, balki davr talabidir. Hamkorlikning samarali shakllari Amaliyotda hamkorlikni quyidagi yo‘nalishlarda yo‘lga qo‘yish mumkin.

Birinchidan, ota-onalar bilan ishlash. Ota-onalar yig‘ilishlarini faqat baho va intizom muhokamasi bilan cheklamasdan, pedagogik-psixologik bilimlar beradigan amaliy mashg‘ulotga aylantirish kerak. “Ota-onalar maktabi”, “Savol-javob kechalari”, ochiq darslar, individual suhbatlar bu borada yaxshi natija beradi. Shuningdek, bolaning yutuqlari haqida ota-onaga o‘z vaqtida iliq so‘z bilan xabar berish oila bilan ishonchli aloqa o‘rnatadi.

Ikkinchidan, mahalla bilan birgalikdagi tadbirlar. Mahalla faollari, keksalar, ustoz-shogirdlik an’analari bilan uchrashuvlar, “Mahalla — mening ikkinchi uyim” kabi loyihalar, hashar va ko‘kalamzorlashtirish ishlari, bayram tadbirlari bolalarda mahallaga mehr va mas’uliyat tuyg‘usini uyg‘otadi. [11]Mahalladagi keksalar bolalarga ertak va hikoyalar aytib berishi, hunarmandlar o‘z kasbi sirlarini ko‘rsatishi mumkin.

Uchinchidan, yagona tarbiyaviy reja. Maktab, oila va mahalla vakillaridan iborat hamkorlik kengashi tuzilib, yil davomida bolalar bilan ishlash rejasi birgalikda belgilanishi maqsadga muvofiq. Bunday rejada har bir tomonning vazifasi, mas’uli va muddati aniq ko‘rsatilishi lozim.

To‘rtinchidan, murakkab oilalar bilan alohida ishlash. Ijtimoiy jihatdan qiyin ahvolda bo‘lgan, bola e’tibordan chetda qolayotgan oilalar bilan o‘qituvchi, mahalla faoli va psixolog hamkorlikda ishlashi, ularga ayblov bilan emas, yordam ko'rsatish niyatida yondashishi kerak.

Beshinchidan, raqamli muhit xavfsizligi. Bolalarning internet va ijtimoiy tarmoqlardan foydalanishi masalasida maktab, oila va mahalla yagona qoidalarni ishlab chiqishi, ota-onalarga nazorat yo‘llarini o‘rgatishi zarur. Bola nimalarni ko‘rayotgani va qancha vaqt ekran qarshisida o‘tirayotgani kattalarni doimo qiziqtirishi kerak.

Oltinchidan, ijobiy namunalarni targ'ib qilish. Namunali oilalar, a’lochi o‘quvchilar, mehribon o‘qituvchilar va mahalla faollari tajribasini ommalashtirish, ularni rag‘batlantirish yaxshi an’analarni kuchaytiradi.[12]

Hamkorlik yo‘lidagi to‘siqlar va ularni bartaraf etish

Hamkorlik jarayonida bir qator muammolar uchrashi mumkin:

Mas’uliyatni bir-biriga yuklash. Har bir tomon tarbiyaga o‘z hissasini qo‘shishi kerakligini anglamasa, hamkorlik shakldagina qoladi. Buning uchun tomonlarning vazifalari aniq belgilanishi va muntazam muhokama qilinishi lozim. Ishonchning yetishmasligi. Ba’zi ota-onalar o‘qituvchi bilan suhbatni faqat shikoyat eshitish deb o'ylaydi. O'qituvchi ota-onaga avvalo bolaning yaxshi tomonlarini aytib, so‘ngra muammoni hamfikr sifatida muhokama qilsa, ishonch mustahkamlanadi.

Rasmiyatchilik. Hamkorlik hisobot va tadbirlar sonida emas, bolaning haqiqiy o‘zgarishida ko‘rinishi kerak. Shuning uchun natijalar bola xulqi, o‘quv motivatsiyasi va oila muhiti bo‘yicha baholanishi maqsadga muvofiq.

---

[11] Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat 2014 yengilmas kuch. Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
Xorijiy ilmiy manbalar:
Epstein J.L. School, Family, and Community Partnerships: Your Handbook for Action.

[12] Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat 2014 yengilmas kuch. Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
Xorijiy ilmiy manbalar:

HSR (LONDON),
HOUGHTON STREET REVIEW JOURNAL
ISSN: 2058-5519|Impact factor-15.9
http://houghtonstreetreview.com/index.php/hsr

Vaqt va resurs tanqisligi. Ota-onalarning bandligi, o‘qituvchilarning ish yuklamasi hamkorlikka xalaqit beradi. Bu holda ixcham va qulay shakllar, masalan, qisqa uchrashuvlar, messenjerdagi guruhlar, ish vaqtiga moslashtirilgan tadbirlar foydali bo‘ladi.

Salbiy tashqi ta’sirlar. Zararli kontent, ko‘cha muhitidagi nojo‘ya odatlar bolaga ta’sir qilishi mumkin. Bunga qarshi uchala tomonning yagona va izchil pozitsiyasi eng ishonchli himoya vositasidir.

Tarixiy tajriba va bugungi kun O‘zbek xalqining pedagogik tafakkurida tarbiya hech qachon yolg‘iz oilaning yoki yolg‘iz maktabning ishi sifatida qaralmagan. Mahalla, ustoz-shogird an’anasi, ota-bobolarimizning nasihatlari tarbiyaning umumxalq ishi ekanini ko‘rsatadi. Jadid ma’rifatparvarlari ham yangi usul maktablarini ochib, bolalar tarbiyasini butun jamiyatning mas’uliyati deb bilganlar va ota-onalarni, mahalla ahlini ma’rifatga da’vat etganlar.

Bugun biz ana shu boy tajribani zamonaviy pedagogika yutuqlari bilan uyg‘unlashtirishimiz, an’anaviy qadriyatlarimizni yangi sharoitga moslashtirib davom ettirishimiz zarur. Bunda “Maktab–oila–mahalla” hamkorligi eng ishonchli yo‘l bo‘lib xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, kichik yoshdagi bola tarbiyasi uchta tayanchga suyanadi. Oila unga mehr, namuna va dastlabki odob beradi. Maktab tizimli bilim, ijtimoiy ko‘nikma va ma’naviy yo‘nalish beradi. Mahalla esa uni jamiyat hayotiga, milliy qadriyatlar va hamjihatlik muhitiga qo‘shadi. Bu uch tayanchdan birining zaifligi qolgan ikkitasiga ortiqcha yuk bo‘ladi, uchalasining hamjihatligi esa bolaning mustahkam shaxs bo‘lib ulg‘ayishini ta’minlaydi.[13]

Hamkorlikni samarali yo‘lga qo‘yish uchun avvalo uchala tomon bir-biriga ishonishi, o‘z mas’uliyatini anglashi va bola manfaatini hamma narsadan ustun qo‘yishi zarur. Ota-ona farzandi tarbiyasiga vaqt ajratsa, o‘qituvchi ota-onani sherik deb bilsa, mahalla maktab va oilaga amaliy ko‘mak bersa, o‘sha bola nafaqat bilimli, balki odobli, mehnatsevar va vatanparvar inson bo‘lib voyaga yetadi. Demak, tarbiya yolg‘iz kishining emas, hammaning ishi. Maktab, oila va mahalla birga bo‘lsa, bola qalbiga yo‘l ochiladi va kelajak mustahkam poydevorga quriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. O‘zbekiston Respublikasining Ta’lim to‘g‘risida Qonuni. 2020-yil 23-sentabr, O‘RQ-637-son.
2. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. Toshkent: Ma’naviyat.
3. Munavvarqori Abdurashidxonov. Adibi avval. Toshkent.
4. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat 2014 yengilmas kuch. Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
5. Bronfenbrenner U. The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1979.
6. Epstein J.L. School, Family, and Community Partnerships: Your Handbook for Action. Thousand Oaks, CA: Corwin Press.
7. Выготский Л.С. Педагогическая психология. Москва: Педагогика.

[13] Epstein J.L. School, Family, and Community Partnerships: Your Handbook for Action. Thousand Oaks, CA: Corwin Press.